
Joseph E. Stiglitz USPJEH GLOBALIZACIJE Novi koraci do pravednog svijeta

Generalnim urbanističkim planom 1982. Tijekom 1980-ih godina dolazi do usporavanja razvoja, koji se početkom Domovinskog rata gotovo posve zaustavlja. Posljednjih godina najviše se radi na uređenju, obnovi povijesne jezgre i rekonstrukciji važnih objekata. Budućnost razvoja Varaždina predviđena je urbanističkim planovima donesenim 2005. i 2006. godine.

Pod naslovom "Osobine arhitekture i zaštićena graditeljska baština Varaždina" dan je prikaz karakteristične arhitekture za pojedina razdoblja, uz osvrt na najvažnija dostignuća, što je popraćeno mnogim fotografijama. Poglavlje "Kartografski izvori grada Varaždina" donosi reprodukciju 47 karata i planova, preko kojih se može pratiti razvoj od 13. st. do Generalnog urbanističkog plana iz 2006., s naznakama gradnje u budućnosti, a zatim slijede bibliografski podaci o kartografskim izvorima. Posebno je važna Bibliografija u VIII. poglavlju s popisom arhivskih fondova i zbirki, zbirki isprava te vrlo bogatim popisom literature. Zadnja dva poglavlja sažetak su na engleskom jeziku i mjesno kazalo.

U povijesnom atlasu Varaždina obradom kartografskih izvora istražuje se prostorni razvoj grada, ali ovo djelo nije samo zbirka karata nego sadrži i stručni tekstualni dio u kojem se one interdisciplinarno objašnjavaju i stavljaju u povijesni kontekst. Na taj način ovaj atlas postaje jedno od polazišta za svako daljnje istraživanje. Posebno je važno izdvojiti veliku količinu arhivske građe i iscrpnu bibliografiju u nastanku djela. Izdanje je vrijedan doprinos izučavanju grada Varaždina i varaždinske regije te potvrdi kartografije kao vrlo važne pomoćne povijesne znanosti.

Ivan Hršćić

Algoritam, Zagreb, 2009., 399 str.

Uspjeh globalizacije – Novi koraci do pravednog svijeta knjiga je nobelovca Josepha E. Stiglitz. Nastala je na temelju autorova dugogodišnjeg iskustva – radio je kao predsjedatelj Vijeća ekonomskih savjetnika u Bijeloj kući te obnašao vodeće funkcije u Svjetskoj banci.

Ovo je djelo razrađeni nastavak autorove prethodne knjige *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*. Smatrajući kako "globalizacija ne mora biti loša za okoliš, povećavati nejednakosti, slabiti kulturnu raznolikost i promicati korporacijske interese na uštrb boljitka običnih građana", autor prikazuje čitav niz mogućih rješenja. Ključni problem globalizacije zapravo leži u pokušaju određenih međunarodnih institucija, kao i interesnih skupina, da se depolitiziraju važne međunarodne odluke, koje su u svojoj biti političke, stoga je jedna od središnjih uloga društva odrediti uloge države, jer ekonomski uspjeh zahtijeva postizanje ravnoteže između države i društva. Stiglitz u svojoj knjizi razmatra može li globalizacija omogućiti tu ravnotežu, i to na svim relevantnim područjima.

Stiglitz svoja promišljanja donosi u deset poglavlja, od kojih se svako sastoji od prikaza situacije kakva je trenutačno, te drugoga dijela, u kojem autor predlaže moguća rješenja.

Potaknut događanjima na Svjetskom socijalnom forumu u Bombayu 2004., na kojem je postignut konsenzus oko toga da su promjene nužne i čiji je sažeti moto bio "moguć je drugačiji svijet", autor se upušta u raspravu, a prvo poglavlje simbolično i naziva *Moguć je drugačiji svijet*.

Zbog toga što globalizacija, u svom prikrivenom ruhu, zapravo predstavlja sve

veće bogaćenje bogatih te još snažnije siromašenje siromašnih, Stiglitz iznosi zabrinutost zbog nemara vodećih svjetskih sila. Globalizacija ne bi trebala značiti amerikanizaciju ni ekonomske politike ni kulture, a ona baš to najčešće znači, jer su glavni akteri globalizacije upravo Sjedinjene Američke Države i Europa; u manjoj mjeri i gospodarski najsnažnije azijske zemlje – Kina, Indija i Japan. Prema tome, najveći problem ekonomske globalizacije svijeta jest anglo-američki liberalni model tržišnoga gospodarstva, kojem autor pronalazi brojne zamjerke i nedostatke. Zamjera i međunarodnim institucijama, posebno Međunarodnom monetarnom fondu, kao i Svjetskoj banci. Problem vidi u načinu na koji se trenutno upravlja globalizacijom, koji nije u skladu s demokratskim načelima.

Nastavlja kritizirajući vodeće svjetske sile, koje su postigle uspjeh vješto kombinirajući uloge i države i tržišta, a zemljama u razvoju to ne dopuštaju. Nacionalna je država oslabljena, a na međunarodnoj razini tek treba stvoriti vrstu demokratskih svjetskih institucija koje bi se mogle učinkovito baviti problemima što ih je stvorila globalizacija. Iznoseći pozitivne primjere rješavanja problema što su ih postigle neke od azijskih zemalja, autor naglašava kako je globalizacija uzrok, ali i rješenje problema. Sasvim je jasno da je nužna promjena načina mišljenja, kao i promjena u stavovima prema globalizaciji, kako rasprava o njoj ne bi bila "za" ili "protiv" nego jednostavno globalizacijska.

U drugom poglavlju, *Obećanje razvoja*, autor govori kako nema čarobnih rješenja ni jednostavnih recepata. Pritom upućuje kritiku Vašingtonskom konsenzusu, koji se temelji na teoriji tržišnoga gospodarstva, a koja je idealizirana slika sa-

vršene informiranosti, savršene konkurencije i savršena tržišta rizika. Opisujući događanja u Latinskoj Americi potkraj 20. stoljeća, kao i situaciju u zemljama bivšega SSSR-a nakon pada komunizma te kraj kolonijalizma i demokratske promjene u Africi, Stiglitz smatra kako su to, nažalost, najjači argumenti protiv politike Vašingtonskog konsenzusa, MMF-a i Svjetske banke. Kinu, odnosno Istočnu Aziju, navodi kao primjer pozitivne suradnje tržišta i države te zaključuje kako se može postići potrebna ravnoteža. U nastavku poglavlja prikazana je vizija razvoja koja bi mogla pružiti određena rješenja. Stiglitz smatra kako je od velike važnosti za zemlje u razvoju njihova usredotočenost na pravednost. Tržište, vlada i pojedinci tri su stupa uspješne razvojne strategije, četvrti su stup zajednice. Stavljajući naglasak na praktičnu provedbu razvoja, vizija i strategija toga razvoja, Stiglitz ističe kako "politiku treba oblikovati tako da je provode obični smrtnici, a ako se čini da ne mogu, ako stalno postoje problemi s provedbom, tada je nešto u temelju pogrešno". Kao vrlo važan, i još uvijek aktualan, problem u provedbi ideja koje u sebi nose zrno pravednosti autor navodi korupciju. Jedan od načina suzbijanja korupcije nalazi se u rukama razvijenih, koji bi trebali ograničiti bankarsku tajnu, povećati transparentnost, usporedno provodeći mjere protiv primanja mita.

Poglavlje završava autorovim razmatranjem načina kojima bi se postiglo djelovanje globalizacije za što veći broj ljudi, jer premda svijet postaje sve ravniji, jaz među kontinentima i jaz unutar pojedine zemlje sve se više povećava.

U trećem poglavlju, *Postići pravednu trgovinu*, detaljno opisuje neuspjehe globalizacije vezane uz nepovoljne trgovinske sporazume. Autor smatra kako je liberalizacija trgovine jedan od najprjepornijih aspekata globalizacije, objašnjavajući kako slobodna trgovina ne funkcionira zato što je nismo isprobali, jer trgovinski sporazumi iz prošlosti nisu bili ni slobodni ni pravedni. Na primjeru sjevernoameričko-

ga područja slobodne trgovine (NAFTA) Stiglitz objašnjava razočaranje u liberalizaciju trgovine. Paradoks globalizacije leži u tome što ona, premda u biti nije tako koncipirana, dovodi do veće nesigurnosti i pridonosi sve većoj nejednakosti i u manje razvijenim i u razvijenim zemljama. Predlaže koncept pravedne trgovine nasuprot postojećoj slobodnoj trgovini. Stiglitz detaljno raspravlja o trgovinskim sporazumima, tzv. "Urugvajskom krugu", kao i o organizacijama koje su pripomogle nastanku današnje situacije, ističući pritom Svjetsku trgovinsku organizaciju. Naglasak koji je stavljen na liberalizaciju tokova kapitala, a ne na liberalizaciju tokova rada, smatra najvećim problemom. Kako bi se postiglo djelovanje globalizacije, predlaže reforme koje uključuju slobodnu trgovinu za siromašne, širenje razvojnih prioriteta zemalja u razvoju, reforme u poljoprivredi, ukidanje dosadašnjega modela carinjenja, poboljšavanje uvjeta u uslugama u kojima prevladava nekvalificirani rad i migracija, ograničavanje bilateralnih trgovinskih sporazuma – polazna točka za sve navedeno jesu određene institucionalne reforme. Sve reforme treba, smatra Stiglitz, provesti na svjetskoj razini, jer "s globalizacijom smo naučili da se ne možemo potpuno zatvoriti od onoga što se događa drugdje".

Četvrto poglavlje, *Patenti, profit i ljudi*, donosi prikaz partikularnih korporacijskih interesa, uglavnom američkih i europskih multinacionalnih kompanija. Ovim poglavljem Stiglitz objašnjava kako loše oblikovani režimi intelektualnoga vlasništva ne samo što smanjuju dostupnost lijekova nego dovode i do manje efikasno-ga gospodarstva, a mogu usporiti i tempo inovacija, što se osobito odražava na zem-

lje u razvoju. Kao jedan od najvećih problema prisvajanja intelektualnoga vlasništva autor smatra patentiranje tradicionalnoga znanja, odnosno "privatizaciju domorodačkoga znanja". Zbog toga predlaže posebnu vrstu zaštite od biopirastva i očuvanje tradicionalnoga znanja. Posebno se osvrće na prodaju lijekova zemljama u razvoju, pa predlaže prodaju preko generičkih proizvođača, po cijeni koliko lijek i stoji.

Možda su najoštrije kritike u ovoj knjizi upućene upravo načinu na koji se donose odluke, osobito one na međunarodnoj razini. Jer, kako smatra Stiglitz, postoje dva nedostatka u odlučivanju – glasovi zemalja u razvoju čuju se premalo, dok se glasovi posebnih interesnih skupina čuju previše. Zato je vrlo važno globalizaciju učiniti demokratičnijom i postići da "vrijednosti češće trijumfiraju nad jednostavnim korporacijskim interesima".

Skidanje prokletstva resursa peto je poglavlje knjige *Uspjeh globalizacije*, koje govori o vrlo specifičnom paradoksu današnjice; naime, zemlje bogate resursima uglavnom su bogate zemlje sa siromašnim ljudima. Bogatstvo rađa loše upravljanje, jer resursi vrlo lako postaju predmetom sukoba i izvorom financijskih sredstava koji omogućuju nastavak sukoba. Stiglitz smatra kako bi zadatak svake zemlje bogate resursima trebao biti raspodjela bogatstva dobivenog tom prodajom na što širi krug građana. U tom smislu predlaže pravednu prodaju resursa te pravedno iskorištavanje novca dobivenog od prodaje. Ključni problem u petom poglavlju jest taj što zemlje u razvoju ne dolaze ni blizu punoj vrijednosti svojih resursa; autor i ovdje predlaže osnivanje međunarodnoga tijela koje bi "pridonijelo osiguravanju da naftne i druge ekstraktivne industrije dobro tretiraju zemlje u razvoju". Na kraju Stiglitz predlaže mjere kojima bi razvijeni pridonijeli razvoju zemalja bogatih resursima, od kojih treba izdvojiti smanjenje prodaje oružja nerazvijenima te ograničavanje štete za okoliš.

Šesto poglavlje, *Spašavanje planeta*, zapravo je apel za zaštitu Zemlje. Stiglitz objašnjava "kako možemo uzeti ekonomske sile globalizacije – koje su do sada bile pogubne za okoliš – i učiniti da djeluju tako da ga zaštite". Globalno zatopljenje navodi kao krucijalni problem današnjice. Svijest o globalnom zatopljenju na međunarodnoj razini postoji – Protokol iz Kyota – međutim, velik problem predstavlja SAD, koji za sobom povlači niz problema i nesuglasica, ne poštujući navedeni protokol. Stiglitz kroz šesto poglavlje zapravo upućuje tri apela – prvi je za zemlje u razvoju, kojima će globalno zatopljenje nanijeti najveće štete; drugi je upućen SAD-u, jer smatra da postoji moralni imperativ da se pridruži ostatku svijeta u bavljenju globalnim zatopljenjem; treći apel autor upućuje Europi – "Europa mora biti spremna upotrijebiti golemu moć ekonomske globalizacije da se uhvati ukoštac s najvažnijim svjetskim problemima okoliša.". Stiglitz predlaže trgovinske sankcije preko Svjetske trgovinske organizacije, koja može biti upotrijebljena za nametanje boljega ponašanja prema okolišu.

Multinacionalne korporacije poglavlje je u kojem Stiglitz objašnjava ulogu multinacionalnih kompanija u globalnom svijetu. Te su kompanije bogatije od većine zemalja u razvoju, ali i politički moćnije. Autor smatra kako se korporacije mogu kriviti za mnoga zla, isto kao što im se mogu pripisati u zaslugu mnoga dostignuća. Pitajući se što se može učiniti da se ublaži šteta od njih i poveća njihov neto doprinos društvu, autor iznosi pozitivna strane multinacionalnih korporacija, naglašavajući njihovu središnju ulogu u donošenju koristi zemljama u razvoju, pomažući u poboljšanju životnoga standarda diljem svijeta. Treba iskoristiti njihovu sposobnost da

utječu na oblikovanje međunarodnih sporazuma, jer je njihov utjecaj veći na međunarodnoj razini nego na razini politike zemlje iz koje dolaze.

Iznoseći program u pet točaka – pet mogućih reformi – autor pokušava uskladiti privatne poticaje s društvenim troškovima i koristima. Kako su, prema Stiglitzovim riječima, ekonomija i politika zamršeno isprepletene, korporacije se služe svojom financijskom snagom da bi se zaštitile od punih društvenih posljedica svojih postupaka. Zbog toga je pokret za korporacijsku društvenu odgovornost jedan od najvažnijih u reguliranju odnosa korporacija prema društvu općenito, a Stiglitz ovo nastojanje ističe kao prvu i najvažniju reformu, prijedlog potrebnu kako bi se ograničila moć korporacija i smanjila korupcija. Civilno društvo ovdje bi trebalo imati aktivnu ulogu.

U osmom poglavlju, *Teret duga*, Stiglitz predlaže skup reformi kojima bi se pomoglo zemljama u razvoju da se izbave iz dugovanja koja potpuno paraliziraju njihovu mogućnost razvoja. Plaćanje tih dugova često zahtijeva da zemlje žrtvuju obrazovne i zdravstvene programe, ekonomski rast i bolji život svojih građana. Autor se pita radi li se tu zapravo o pretjeranom uzimanju ili pretjeranom davanju zajmova. Na to odgovara kako je prije riječ o pretjeranom davanju zajmova, jer zemlje u razvoju počesto su prisiljene na posudbu kako bi se od propasti spasile zapadne banke. Potanko opisujući kako je Argentina slijepo slijedila politiku MMF-a, a potom uvidjela svoje pogreške, Stiglitz objašnjava da se velikim zaduživanjem novac uopće ne slijeva u zaduženu zemlju.

Kao najgori oblik dugovanja izdvaja tzv. odiozni dug, koji je stvorila vlada neke zemlje, a koja nije bila demokratski izabrana. Pozajmljeni novac je, vrlo vjerojatno, pomogao brutalnom režimu da ostane na vlasti. Nemoralno je prisiljavati narod tih dužničkih zemalja da otplaćuju takve dugove. Naposljetku zaključuje kako "mnogi od problema u udovoljavanju dužničkim obvezama ne proizlaze iz po-

grešaka zemalja u razvoju nego iz nestabilnosti svjetskoga ekonomskog i financijskog sustava". Postići da globalizacija djeluje zahtijevat će da se poduzme nešto u vezi s tom nestabilnosti, a upravo je to tema sljedećega poglavlja.

Reformiranje svjetskog sustava rezervi deveto je poglavlje u kojem Stiglitz naglašava kako svjetski financijski sustav ne funkcionira dovoljno dobro, bolje rečeno ne funkcionira za one kojima je razvitak najpotrebniji. Paradoks je u tome što novac teče uzbrdo, od siromašnih prema bogatima, i to na dva načina: otplatom visokih dugovanja, uz visoke kamate, te kupovinom obveznica, uglavnom od SAD-a i EU-a, kako bi se stvorile rezerve. Najveći je problem što je većina svjetskih rezervi u dolarima, u zadnje vrijeme i u eurima. Ovo se poglavlje zapravo temelji na autorovoj kritici dolarskoga sustava rezervi i njegovu pokušaju pronalaska odgovarajućeg rješenja. Ono što Stiglitz predlaže jednostavno je i nije nikakva novost, kako i sam priznaje. Još je John Maynard Keynes, prije gotovo jednoga stoljeća, predložio da međunarodna zajednica stvori novi oblik papirnatoga novca s prisilnim tečajem koji bi služio za rezerve. Tu je ideju u ovom poglavlju razradio Stiglitz, koji takav novac slikovito naziva svjetskim zelembačima. Iz ovih bi se rezervi mogli riješiti aktualni problemi, poput unapređenja zdravstva, zaštite okoliša, bila bi osigurana sredstva za svjetska javna dobra, a moglo bi se poraditi i na svjetskoj društvenoj pravednosti.

Posljednje poglavlje knjige *Uspjeh globalizacije* nazvano je *Demokratiziranje globalizacije*. Ekonomske posljedice globalizacije nadmašuju našu sposobnost razumijevanja i oblikovanja globalizacije općenito, kao

i našu sposobnost izlaska na kraj s tim posljedicama kroz političke procese. Stiglitz se bavi nekima od ključnih političkih pitanja, među kojima su: izgledi za nekvalificirane radnike i utjecaj globalizacije na nejednakost, pomanjkanje demokratičnosti u svjetskim ekonomskim institucijama te ljudska sklonost da se razmišlja lokalno čak i dok živimo u sve globalnijem gospodarstvu. Glavni je problem u tome što krovne međunarodne institucije nisu dovoljno demokratične, odraz su moći i političkoga manevriranja najbogatijih. Naglašava važnost i vrijednost svjetskih javnih dobara (svjetski mir, svjetsko zdravlje, očuvanje okoliša i svjetsko znanje) te nastavlja kako ih treba kolektivno osigurati od strane međunarodne zajednice. Stiglitz navodi i reforme koje su nužne za bolju demokratičnost: promjene u glasačkoj strukturi, usvajanje načela predstavništva, povećanje transparentnosti, poboljšanja u pravilima o sukobu interesa, stvarno sudjelovanje u odlučivanju zemalja u razvoju. Na kraju poglavlja autor zaključuje: "Imamo nesavršen sustav svjetskog upravljanja bez svjetske vlade; jedna od nesavršenosti jest naša ograničena sposobnost da osiguramo provedbu međunarodnih sporazuma i zaustavimo negativne eksternalije". Zbog toga je potreban novi svjetski društveni ugovor između razvijenih i manje razvijenih zemalja. Smatra kako bi takvim ugovorom, naravno uz određeni paket reformi, globalizacija mogla funkcionirati mnogo bolje nego što funkcionira sada.

Premda je riječ o autoru čije je stručno područje ekonomija, Stiglitz je ovom knjigom jasno iznio probleme našega vremena, obilježenog procesima globalizacije, univerzalnim rječnikom. Na temelju analize ekonomske globalizacije i svih negativnih eksternalija koje su proizišle iz tog procesa Stiglitz je kritizirao, ali i gradio nove temelje, djelotvornija rješenja, prihvatljivije načine kojima bi se zasigurno izgradila bolja budućnost. Jer, kako i sam tvrdi, "Moguć je drugačiji svijet".

Anita Bušljeta